

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Філологічний факультет
Кафедра філософії та культурології

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

**Проректор з науково-педагогічної роботи
та освітньої діяльності**

 Тетяна Федірчук

« 12 » серпня 2024 року

РОБОЧА ПРОГРАМА
навчальної дисципліни

ФІЛОСОФІЯ
(обов'язкова)

Освітньо-професійна програма Європейські славістичні студії. Польська мова

Спеціальність 035 Філологія
Спеціалізація 035.033 слов'янські мови та літератури
(переклад включно), перша польська

Галузь знань 03 Гуманітарні науки

Рівень вищої освіти перший (бакалаврський)

Філологічний факультет

Мова навчання українська

Чернівці 2024

Робоча програма навчальної дисципліни «**Філософія**» складена відповідно до освітньо-професійної програми «Європейські славістичні студії. Польська мова» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, затвердженої Вченою радою Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, протоколом № 6 від 26 травня 2022 року.

Розробники: Починок Ірина Борисівна, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та культурології.

Викладачі: Починок Ірина Борисівна, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та культурології.

Погоджено з гарантом ОП і методичною радою філологічного факультету
Протокол № 1 від 12 серпня 2024 року

Голова методичної ради факультету: Антофійчук А. М.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Робоча програма затверджено на засіданні кафедри філософії та культурології
Протокол № 1 від 12 серпня 2024 року

Завідувач кафедри: Рупташ О. В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Схвалено

Науково-методичною радою Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Протокол № 1 від 12 серпня 2024 року

Голова науково-методичної ради Федірчик Т.Д.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Мета навчальної дисципліни

Розвиток у студентів інтересу до філософського осмислення дійсності, світового історико-культурного процесу, людського життя; формування філософської культури мислення, пізнання світу та самого себе, навичок застосування філософської методології; актуалізація національної свідомості майбутньої суспільної еліти.

Завдання вивчення навчальної дисципліни

Пререквізити: для кращого засвоєння матеріалу з курсу «Філософія» здобувачу бажано освоїти такі дисципліни: «Логіка», «Логіка і критичне мислення», «Етика», «Естетика», «Релігієзнавство», «Психологія».

Результати навчання:

Відповідно до освітньо-професійної програми «Європейські славістичні студії. Польська мова» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія, Спеціалізація 035.033 слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша польська, вивчення дисципліни «Філософія» сприяє формуванню наступних компетентностей і програмних результатів навчання:

Загальні компетентності:

ЗК 1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК 2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК 4. Здатність бути критичним і самокритичним.

ЗК 5. Здатність учитися й оволодівати сучасними знаннями.

ЗК 6. Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 7. Уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

ЗК 10. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

У процесі вивчення навчальної дисципліни «Філософія» студент повинен:

Знати:

- комплекс основних філософських категорій та понять;
- особливості основних філософських напрямків, течій та шкіл;
- розуміти сенс інтелектуального і соціокультурного призначення філософії, її пізнавальних та культурних можливостей, історичної ролі.

Вміти:

- знаходити, класифікувати та аналізувати інформацію з різних джерел; встановлювати зв'язок між окремими твердженнями в загальній системі поглядів і переконань; розпізнавати типові помилки в аргументації;
- дискутувати на запропоновані теми;
- аргументувати власну позицію у розв'язанні світоглядних проблем, спираючись на визначені філософські підходи;
- використовувати філософські методи дослідження у своїй науковій, суспільно-політичній та громадській діяльності.

Опис змісту робочої програми навчальної дисципліни
Загальна інформація

Форма навчання	Рік підготовки	Семестр	Кількість		Кількість годин						Вид підсумкового контролю
			Кредитів	Годин	лекцій	практичні	семінарські	лабораторні	самостійна робота	індивідуальні завдання	
Денна	2	3	4	120	16		14		90		екзамен
Заочна											

Структура змісту навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин									
	денна форма					Заочна форма				
	усього	у тому числі				усього	у тому числі			
		л	п	інд	с.р.		л	п	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Теми лекційних занять	Змістовий модуль 1: Свідомість, знання, інформація як предмет філософського аналізу									
Тема 1. Предмет філософії 1. Специфіка філософського знання 2. Наука чи світогляд? 3. Передумови виникнення філософії 4. Структура і класифікація філософського знання	19	4	2		13					
Тема 2. Проблема свідомості 1. Свідомість – особлива здатність людини 2. Проблема походження свідомості.	16	2	2		12					

3.Нейрофізіологічні основи свідомості 4.Структура свідомості. Поняття «несвідомого».										
Тема 3. Епістемологія 1.Проблемне поле епістемології 2.Поняття об'єкта і суб'єкта пізнання 3.Єдність чуттєвого і раціонального у пізнанні 4.Емпіричний і теоретичний рівні пізнання 5.Концепції та критерії істини.	17	2	2		13					
Тема 4. Довіра до інформації із зовнішніх джерел 1.Інформаційна революція: основні етапи становлення. 2.Сутнісні риси інформаційного суспільства. 3.Інформаційне середовище (інфосфера): види, підходи, функції. Інформаційна етика.	18	2	2		14					
Разом за ЗМ1	70	10	8		52					
Теми лекційних занять	Змістовий модуль 2. Свобода волі, мораль, закон та їх філософське осмислення									
Тема 5. Свобода і відповідальність 1.Формування філософської антропології та погляди на сутність людини її засновників 2. Детермінізм та індетермінізм як визначальні засади вирішення проблеми свободи волі	16	2	2		12					

3. Проблема свободи і відповідальності у філософії екзистенціалізму 4. Поняття «втечі від свободи» у філософії Е. Фромма 5. Релігійні погляди на свободу волі 6. Підстави і види відповідальності людини										
Тема 6. Мораль, моральність, нормативність 1.Історичні витоки формування моралі. 2. Нормативна етика: ● Гедонізм ● Утилітаризм ● Кантіанство ● Ніцшеанство ● Прагматизм	16	2	2		12					
Тема 7. Законність і справедливість 1.Передумови філософського осмислення права 2.Ідея «справедливості» в її історичному розвитку. 3.Юридичний позитивізм та природно-правове мислення 4.Сучасні концепції справедливості	18	2	2		14					
Разом за ЗМ 2	50	6	6		38					
Усього годин	120	16	14		90					

Тематика семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
-------	------------	-----------------

1	Смисловий простір філософського знання 1. Функції та завдання філософії. 2. Софійний та епістемний способи філософування. 3. Основні парадигми філософського мислення: “on he on”, “cogito”, “existenz”, “affirmo”. 4. Філософія та наука: точки дотику й відмінності.	2
2	Свідомість, мозок, суб’єктивний досвід 1. Свідомість як наукова і релігійна проблема 2. Витоки психофізичної проблеми у філософії Р.Декарта 3. Аргументи проти матеріалізму у сучасній філософії свідомості 4. Поняття «несвідомого» у психоаналітичному вченні.	2
3	Філософське осмислення знання: сприйняття, віра, переконання 1. Поняття об’єкта і суб’єкта пізнання 2. Позиції скептицизму, агностицизму і гносеологічного оптимізму в епістемології 3. Критерії науковості знань 4. Методологічна відмінність «наук про природу» і «наук про дух».	2
4	Способи подачі інформації та засоби маніпуляції 1. Способи маніпуляції в ЗМІ (навести приклади з газет, телебачення, інтернет видань) 2. Типи і методи пропаганди (навести приклади) 3. Форми, види і методи ведення інформаційних війн 4. Футурологічні концепції інформаційного суспільства	2
5	Свобода чи детермінізм: сучасне розв’язання проблеми 1. Проблеми свободи і свободи волі (історико-філософська ретроспектива). 2. Детермінізм, індетермінізм, компатибілізм і лібертаріанізм як визначальні засади вирішення проблеми свободи волі. 3. Форми і види відповідальності. 4. Проблема свободи і відповідальності в екзистенціалізмі 5. Релігійні погляди на свободу волі.	2
6	Принципи ухвалення моральнозважених рішень 1. Історичні витоки формування моралі. 2. Нормативна етика: • Гедонізм • Утилітаризм • Ніцшеанство • Прагматизм 3. «Золоте» правило моральності і категоричний імператив І. Канта	2
7	Філософське осмислення ідеї справедливості 1. Проаналізуйте вислів «Що законно – те справедливо». Чи погоджуєтеся Ви з цим твердженням? 2. Поясніть сутність зрівнюючої та розподільчої справедливості в сучасному суспільстві 3. Поняття «природних», «невідчужуваних» та «священних» прав людини	2

Тематика практичних занять
(не передбачено навчальним планом)
Тематика лабораторних занять

(не передбачено навчальним планом)

Самостійна робота студента

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Філософія: наука чи мистецтво?	13
2	Співвідношення психіки та свідомості	12
3	Вчення Ф.Бекона про «примари» людського розуму	13
4	Поняття «постправди» і «маніпуляції»	14
5	Свобода і відповідальність у філософії екзистенціалізму	12
6	Поняття деонтологічної поведінки. Категоричний імператив І. Канта	12
7	Філософське осмислення ідеї справедливості	14

Питання до іспиту з «Філософії»

1. Розкрийте проблемне поле філософії
2. Проаналізуйте працю Е. Агацці «Людина як предмет філософії». Визначте основні поставлені автором проблеми
3. Поясніть співвідношення філософії та світогляду
4. Дайте загальну характеристику історичних типів світогляду
5. Опишіть взаємозв'язок філософії та міфологічного світогляду
6. У чому полягає специфіка релігійного світогляду. Філософія і релігія
7. У чому проявляється специфіка філософії як теоретичної форми світогляду
8. Назвіть передумови виникнення філософії у стародавній Греції
9. Поясніть відмінні риси східної та західної філософії
10. Філософське розуміння методу пізнання. Типи методів
11. Розкрийте особливості рефлексії як методу філософії
12. Розкрийте історичну зумовленість і сутність метафізичного методу філософії
13. У чому полягає сутність діалектичного методу філософії
14. Що таке герменевтика як метод філософсько-гуманітарного пізнання
15. У чому полягають функції філософського знання
16. Проаналізуйте функції та ознаки свідомості як особливої здатності людини
17. Які передумови та концепції виникнення свідомості.
18. Поясніть позицію «вульгарного матеріалізму» у питанні виникнення свідомості
19. Поясніть позицію «гілозоїзму» у питанні виникнення свідомості (Т. де Шарден)
20. Розкрийте нейрофізіологічні основи свідомості
21. Визначте структуру свідомості
22. У чому полягає взаємозв'язок свідомості та суб'єктивності
23. У чому полягає співвідношення свідомості, мислення та психіки людини
24. Розкрийте поняття «несвідомого» у вченні З. Фрейда
25. Розкрийте поняття «колективного несвідомого» у вченні К.-Г. Юнга
26. Проаналізуйте феномен «агресії» у вченні Е. Фромма
27. Проаналізуйте основні положення фрагменту праці Е. Фромма «Мозок як основа агресивної поведінки» (за працею «Анатомія людської деструктивності»)
28. Проаналізуйте основні положення праці К.-Г. Юнга «Нерозкрита замість»
29. Назвіть основні проблеми епістемології
30. Специфіка розуміння об'єкта та суб'єкта пізнання

31. Чи може бути пізнання лише відображенням об'єктивної реальності
32. Охарактеризуйте позиції скептицизму, агностицизму, догматизму і гносеологічного оптимізму у філософії пізнання
33. Чому практичну діяльність вважають основою та метою пізнання
34. Які форми чуттєвого пізнання дійсності
35. Проаналізуйте раціональне пізнання та його форми
36. Дайте критичний аналіз сенсуалізму, емпіризму та раціоналізму
37. У чому полягає відмінність емпіричного і теоретичного рівнів пізнання
38. Види знань. Розкрийте критерії науковості знання
39. У чому полягає методологічна відмінність природничонаукового та гуманітарного пізнання
40. Назвіть принципи сучасної епістемології
41. Дайте визначення та поясніть класичну концепцію істини
42. Проаналізуйте неklasичні концепції істини, їх переваги та недоліки
43. Проаналізуйте основні положення статті О. Никифорова «Аналіз поняття «знання»: підходи та проблеми»
44. У чому суть проблеми «інформація-знання»
45. Розкрийте зміст вчення Ф.Бекона про «примари» розуму
46. Розкрийте поняття «маніпуляції», її види та підстави
47. Розкрийте проблему: засоби масової інформації та методи маніпулювання людською свідомістю
48. Поясніть поняття «асертивної поведінки» людини
49. Визначте предмет і основні напрями філософської антропології
50. Поясніть позицію «антропоцентризму» в історії філософської думки
51. Проблема антропосоціогенезу. Сутність людини
52. Чи можна вважати свободу основною сутнісною ознакою людини і визначальною цінністю нашої цивілізації
53. Розкрийте співвідношення понять «детермінізм» та «індетермінізм» у вченні про свободу
54. Проаналізуйте зв'язок між свободою та відповідальністю у філософії екзистенціалізму
55. Проаналізуйте працю Ж.-П. Сартра «Екзистенціалізм – це гуманізм». Визначте основні поставлені автором проблеми
56. Розкрийте поняття «гіпенгіофобії»
57. Розкрийте основні передумови формування філософії права як самостійної дисципліни
58. Поясніть сутність юридичного позитивізму та природно-правового мислення як типів праворозуміння
59. Розкрийте співвідношення понять «законності» і «справедливості» у юридичному позитивізмі
60. Розкрийте співвідношення понять «законності» і «справедливості» в юснатуралізмі
61. Поясніть, у чому полягає відмінність ретрибутивної та дистрибутивної справедливості у вченні Аристотеля
62. Проаналізуйте вчення Р. Штаммлера про «природне право з мінливим змістом»
63. Поясніть суть «теорії справедливості» Дж. Роулза
64. Проаналізуйте взаємозалежність понять «справедливості» та «смертної кари» у правових поглядах Ч. Беккарія
65. Проаналізуйте основні положення фрагменту праці П. Рікера «Справедливість і помста» (за працею «Справедливе»).
66. Розкрийте значення категоричного та гіпотетичного моральних імперативів у філософії І. Канта
67. Поясніть значення поняття «деонтологія»
68. Розкрийте сутність морального релятивізму

69. Проаналізуйте сутність утилітаристських концепцій в етиці (Дж. Бентам, Дж. Ст. Мілль)

Контроль та оцінювання навчальних досягнень студентів у процесі вивчення навчальної дисципліни

1-2 бали – усна відповідь на конкретне запитання (не репродуктивного характеру) на лекційному чи семінарському занятті в ході фронтального опитування;

Крім усної відповіді передбачено загальні принципи розподілу балів за інші види роботи:

1-2 бали – змістовне доповнення (мінімально – 2 хвилини);

5 балів – тест (10 питань);

1-2 бали – формулювання змістовних запитань до доповідача;

1-3-5 бали – творче завдання на картці не тестового характеру (залежно від рівня складності – максимально 3-5 балів (визначається за конкретне завдання));

1-5 балів – підготовка презентації з глибоким смисловим навантаженням до теми лекційного чи семінарського заняття (за погодженням із викладачем).

Перелічені види роботи можуть виконуватися не тільки на семінарському занятті. Максимальна кількість балів, яку можливо отримати за один змістовий модуль – 30.

Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів за результатами поточного контролю

3 бали – вичерпна відповідь на питання семінарського заняття. Студент виявив всебічне, систематичне й глибоке знання матеріалу, глибоко засвоїв основну й додаткову літературу з теми, рекомендовану планом. Доповідає активно й упевнено, не прив'язаний до конспекту. Відповідь вирізняється багатством і точністю використаних термінів. Матеріал викладається послідовно й логічно. У розумінні та викладі навчального матеріалу студент виявляє науковий підхід і творчі здібності. Після завершення доповіді відповідає на більшість питань викладача та товаришів. (При цьому викладач має право поставити до трьох коротких питань за темою семінарського заняття загалом, а не лише з питання, яке висвітлював студент).

2,5 бали – студент виявляє досить повні знання матеріалу, не припускається у відповіді суттєвих неточностей, засвоїв основну літературу, рекомендовану планом. Дає відповіді на питання викладача та одногрупників. Доволі часто звертається до конспекту.

2 бали – студент виявляє знання матеріалу в обсязі, достатньому для подальшого навчання і роботи за спеціальністю. Доповідач сильно прикутий до конспекту, припускається помилок. Матеріал не повно розкриває проблему. Відповідає на поставлені запитання з помилками, однак спроможний зі сторонньою допомогою виправити їх.

1,5 бали – студент відповідає, читаючи з ксерокопії, без допомоги якої у матеріалі орієнтується слабо, допускає принципові помилки. Відповідає на поставлені запитання тільки зі сторонньою допомогою. Матеріал не розкриває проблему;

1 бал – студент читає з ксероксу чи конспекту, матеріал розкриває проблему поверхово чи фрагментарно. На запитання викладача та студентів відповісти не може.

0 балів – відповіді немає або вона абсолютно не розкриває сутності питання.

Критерії оцінювання результатів навчання з «Філософії» на підсумковому контролі

Формами підсумкового контролю є комплексний екзамен, який передбачає змішану форму – тести в електронному режимі та (за потреби) усну відповідь.

Екзамен проводиться у тестовій формі. Максимальна кількість балів – 40. Результат підсумкового тестування додається до суми балів, набраних протягом семестру. У спірних ситуаціях (коли здобувачу не вистачило 2-3 балів до кращої оцінки) надається можливість усної відповіді за білетом додатково для підвищення балів (максимально ще + 5).

Для здобувачів заочної форми навчання бали підсумкового (іспитового) тестування:

1 - 8 балів – F

9 - 16 – Fx

17 - 20 – E

21 - 24 – D

25 - 28 – C

29 - 32 – B

33 - 40 – A

Шкала оцінювання: національна та ЕКТС

Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	
	Оцінка (бали)	Пояснення за розширеною шкалою
Відмінно	A (90-100)	відмінно
Добре	B (80-89)	дуже добре
	C (70-79)	добре
Задовільно	D (60-69)	задовільно
	E (50-59)	достатньо
Незадовільно	Fx (35-49)	(незадовільно) з можливістю повторного складання
	F (1-34)	(незадовільно) з обов'язковим самостійним повторним опрацюванням освітнього компонента до перескладання

Методи та освітні технології навчання

В ході викладання застосовуються: метод проблемного викладу матеріалу, опитування й аналізу, дискусії й полеміки, мозковий штурм, метод тестування.

Засобами оцінювання та демонстрування результатів навчання можуть бути:

- модульні контрольні роботи;
- стандартизовані тести;
- реферати;
- рецензії першоджерел (філософських статей і витягів з філософської літератури);
- презентації результатів виконаних завдань та досліджень;
- інші види індивідуальних та групових завдань.

Формами поточного контролю є усна відповідь студента або ж письмова (тестування, творча робота, модульна контрольна робота).

Політика академічної доброчесності

Дотримання політики щодо академічної доброчесності учасниками освітнього процесу при вивченні навчальної дисципліни регламентовано такими документами:

✓ «Етичний кодекс Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича»

<https://www.chnu.edu.ua/media/jxdfs0zb/etychnyi-kodeks-chernivetskoho-natsionalnoho-univer-sytetu.pdf>

✓ «Положенням про виявлення та запобігання академічного плагіату у Чернівецькому національному університету імені Юрія Федьковича» https://www.chnu.edu.ua/media/f5eleobm/polozhennya-pro-zapobihannia-plahiatu_2024.pdf

Рекомендована література

Основна

1. Андрущенко В. Філософія. Природа, проблематика, класичні розділи: навч. посіб. / В. Андрущенко, Г. Волинка, Н. Мозгова та ін.; [за ред. Г. Волинки]. К.: Каравела, 2016. 368 с.
2. Батлер-Боудон Т. 50 видатних творів. Філософія. / Пер з англ. К.: Вид. група КМ-БУКС, 2019. 456 с.
3. Губар О.М. Філософія: інтерактивний курс лекцій: Навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 416 с.
4. Паттон М., Кеннон К. Філософія. К: РІДНА МОВА. 2017. 176 с.
5. Петрушенко Віктор. Філософія (вступ до курсу, історія світової та української філософії, фундаментальні проблеми сучасної філософії): навч. посібник / Віктор Петрушенко. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. 596 с.
6. Подольська Є.А. Філософія. Підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2006.
7. Причепій Є. Філософія: підручник / Є. Причепій, А. Черній, Л. Чекаль. К.: Академвидав, 2005; 2009. 592 с.
8. Свендсен Ларс. Філософія свободи: Львів, К., 2016. 336 с.
9. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: підручник / В.Г. Кремень, В.В. Ільїн. К.: Книга, 2005. 528 с.
10. Філософія: підручник / В.С. Бліхар, М.М. Цимбалюк, Н.В. Гайворонюк, В.В., Левкулич, Б.Б. Шандра, В.Ю. Свищо. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2021. 440 с.
11. Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. К.: Знання, 2012. 621 с.
12. Філософія як історія філософії: Підручник / За заг. ред. Ярошовця В.І. К.: Центр учбової літератури, 2010. 648 с.
13. Юрст М., Тринкс Ю. Філософія. К.: Дух і літера, 2019. 536 с.

Додаткова

1. Арістотель. Нікомахова етика. Переклад з давньогрецької Віктор Ставнюк. Київ. Аквілон-Плюс. 2002.
2. Батлер-Боудон Т. 50 видатних творів. Політика. К.: Вид. група КМ-БУКС, 2022. 544 с.
3. Батлер-Боудон Т. Психологія. 50 видатних книг. Ваш путівник найважливішими роботами про мозок, особистість і людську природу. К: Форс Україна, 2020. 512 с.

4. Берлін І. Чотири есе про свободу /пер. з. англ. О. Коваленко. К. 1994.
5. Гайдеггер М. Будувати, проживати, мислити. [Конвертовано сайтом javalibre.com.ua]
6. Гегель Г.В.Ф. Основи філософії права, або Природне право і державознавство. Пер. з нім. «Юніверс». Київ, 2000.
7. Горбатенко В. П. (2017). У пошуках майбутнього: до проблеми еволюції футурології як науки. Наукові праці МАУП. Політичні науки, 1. с. 35–48.
8. Джеймисон Ф. Постмодернізм, або Логіка культури пізнього капіталізму. К, 2008.
9. Кант І. Критика практичного розуму [Конвертовано сайтом javalibre.com.ua]
10. Міхалко М. Штурмуй! 21 спосіб мислити креативно. Харків. 2023. 400 с.
11. Ніцше Ф. Так казав Заратустра. [Конвертовано сайтом javalibre.com.ua]
12. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. [Конвертовано сайтом javalibre.com.ua]
13. Почепцов Г. Від покемонів до гібридних війн: нові комунікативні технології ХХІ століття: монографія. Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2017. 260 с.
14. Робсон Д. Пастка зарозумілості. Чому розумні люди вчиняють тупо. – Харків, 2021. 320 с.
15. Фуко М. Археологія знання / Переклад з французької Віктор Шовкун. Київ. Видавництво Соломії Павличко. «ОСНОВИ».2003.
16. Чернишов Д. Як люди думають. Дніпро: Моноліт, 2019. 272 с.

Інформаційні ресурси

<http://lib.onu.edu.ua/> Бібліотека ОНУ ім. І.І. Мечникова.

<http://www.nbuv.gov.ua/> Бібліотека ім. В. Вернадського.

<http://lib-gw.univ.kiev.ua/> Бібліотека ім. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

<http://www.filosof.com.ua/> Інститут філософії НАН України імені Григорія Сковороди.

<http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/dict.html> Найвидатніші філософи світу та України.

<http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/index.htm> Електронна бібліотека кафедри філософії та методології науки філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

<http://plato.stanford.edu/> *Філософська енциклопедія Стенфордського університету. (Англійською мовою).*